

De ‘Grote Moeder’ bij Chagall

Willem L. Meijer

Het Stedelijk Museum in Amsterdam bezit een Chagall met het zeldzame thema *Moederschap* (afb. 1). Boven kleine huisjes verheft zich een reusachtige vrouw tot in de wolken. Op haar rok zien we bloemmotieven, op haar schoot, in een ovale vorm, haar kind. Terwijl haar voeten boven de aarde zweven, verbindt haar gestalte zich met een bonte reeks kosmische verschijnselen. Links van haar hoofd bevindt zich een groene maansikkel. Daarboven verschijnen twee piramiden in een rood licht dat de compositie beheerst. Rechts boven haar hoofd springt een dier door het luchtruim. Het heeft iets van een geit maar zou bij Chagall ook een koe kunnen voorstellen. Welk dier is bedoeld? Vanwege de associatie met Egypte (de piramiden) ligt het voor de hand het antwoord te zoeken in de mythologie van die cultuur. In de religieuze voorstellingswereld van het oude Egypte komen enkele goddelijke koeien voor. De *Hathor*-koe bijvoorbeeld, die alles beheerst wat groeit en bloeit, maar ook de *Methyer*-koe, die de zonnegod baarde.¹ De eerste koe past bij het vegetatieve groen van Chagalls maan – een groen dat afstraalt op de reuzenvrouw – terwijl de tweede koe bij Chagalls zonneschijf past. Deze schijf tekent zich rechts af, onder het springende dier in de lucht. Hij is beter te onderscheiden op een voorstudie (afb. 2).

Afb. 1: Chagall, *Moederschap* (1913).
Olieverf op doek 194 x 114,9 cm.
Stedelijk Museum, Amsterdam

Man en vrouw, zon en maan

Op deze tekening (afb. 2) komt ook duidelijker uit hoe het hoofd van de vrouw in tweeën gedeeld is. Aan de kant van de maan is haar gelaat vrouwelijk, aan de kant van de zon mannelijk (de zwarte baard is op het schilderij rood). Het lijkt geen twijfel dat Chagall zich hier opnieuw bezighoudt met de vraag *Waar komen wij vandaan?* Net als in het eerder besproken schilderij *Hommage à Apollinaire*² antwoordt hij vanuit een androgyne visie: de kosmische vrouw heeft een mannelijke kant.

Afb. 2: Chagall, detail van een voorstudie voor het schilderij *Moederschap* (zie afb. 1).
Tekening in inkt en zwart krijt. Privé collectie.

Afb. 3: Theophilus. Schweighardt, *Ergon et Parergon* (detail van een houtsnede ³), 1618

zweven in de ruimte lijkt het mensenkind te 'verheffen' tot dezelfde rang als de andere kosmische verschijnselen: de eeuwige koe, de goddelijke zon, de heilige maan. In deze visie ligt de oorsprong van de mens verder terug dan de conceptie. Hier behoort de prenatale mens tot de sfeer van het oneindige. Bij zijn geboorte treedt hij de wereld van het eindige binnen.

Waar komen wij vandaan?

Chagalls visioen is uitzonderlijk. Pas na veel speurwerk vond een onderzoeker in de westerse traditie een verwante voorstelling. Hij stuitte op een houtsnede uit de kring van de rozenkruisers (afb. 3). Op deze prent staat eveneens een vrouwelijke symboolfiguur centraal. Zij bevindt zich op een zuil tussen zon en maan. Voor haar schoot houdt ze een eivorm, met een embryonaal kind erin. De lijnen, die er vanuit zon en maan naartoe lopen, getuigen van de magische opvatting, dat leven gewekt wordt door kosmische krachten.

De boodschap van Chagalls *Moederschap* ligt in hetzelfde vlak. Maar ze draagt een nieuw element in zich. Chagall schildert in plaats van een embryo een volgroeid mannelijk kind, met open ogen (afb.1). Tussen twee stapels wolkjes zien we het ventje – in een staande houding – zweven. Dit

Afb. 4: *Znamenie* of *Moeder Gods van het Teken*. Russisch icoon, ca. 1220. Tretjakov Gallery, Moskou.

'God met ons'

Het idee om een nog niet geboren maar wel volgroeid en handelend kind te tonen, ontleent Chagall aan een bekend type icoon⁴, *Moeder Gods van het Teken* (afb. 4). Deze icoon verwijst naar het teken van Immanuël uit Jes. 7:14. Jesaja voorzegt daar de geboorte van de Messias, in wie God mens zal worden om zijn volk te verlossen. Vandaar de naam van het kind: Immanuël, God met ons. De Maagd draagt op haar borst een medaillon met een afbeelding van de preëxistente (nog niet geboren) Verlosser.

Veralgemenisering van 'God met ons'

Chagall haalt dit eenmalige gebeuren uit zijn unieke context en past het toe op de mens in het algemeen, en op de conceptie in het algemeen (afb. 1). De rode lucht is bij hem seksueel geladen, vol mannelijke potentie. Tegelijk versterkt hij de sfeer van het mysterie. Op een hier niet afgebeelde voorstudie maakt de kosmische vrouw het zwijggebaar, de vinger aan de lippen.⁵ Op het schilderij (afb. 1) wijst zij met de ene hand naar het kind, met de andere naar de kant van de zon, de mannelijke sfeer. Zo verdwijnt de notie van de maagdelijke geboorte en verandert Maria in de Grote Moeder. De reuzenvrouw ontpopt zich als de godin van de vruchtbaarheid, met wie de oudheid vertrouwd was.⁶ Het schilderij *Moederschap*

roept het klimaat op van de oude natuurreligies. Maar de uitbreiding van het Messiaanse motief ('God met ons') geeft er een nieuwe spits aan. Elke geboorte wordt hier een diep mystiek gebeuren: het neerdalen van een god op aarde.⁷

-
- ¹ Hierop wijst Heinz Demisch in zijn opstel *Mythische Motive bei Marc Chagall*, in: *Symbolon*, Jahrbuch für Symbolforschung, Band 7. Basel-Stuttgart 1971, p. 148-150.
- ² Zie 'De val bij Chagall'. *Nader Bekeken* jrg 12 no 6 (juni 2005), p. 175-177.
- ³ Integraal afgebeeld bij het opstel van Demisch (zie noot 1), p. 145.
- ⁴ In aansluiting aan Demisch beeldt ook Franz Meyer deze icoon af als no 1 (na de afdeling *Classified Catalogue*) in: *Marc Chagall*, New York 1963.
- ⁵ Afb. in kleur in: *Marc Chagall, Oeuvres sur Papier*. Centre George Pompidou, Paris 1984, p. 54.
- ⁶ 'Deze vrouw is een vruchtbaarheidssymbool naar analogie van al de grote moedergodinnen in de culturen van de oudheid, waarvan vele met biseksuele kenmerken.' Franz Meyer (zie noot 4), p. 203.
- ⁷ Deze beweging correspondeert met het neerdalen van het kind in *Golgotha*. Zie 'De mens bij Chagall' in: *Nader Bekeken* jrg 12 no 7/8 (juli/augustus 2005), p. 209-211. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de neiging tot deïficatie al in de iconentraditie opgesloten ligt. ■